

UDK 811.163.6'38:070

Monika Kalin Golob

Fakulteta za družbene vede v Ljubljani

STILISTIKA POROČEVALSTVA IN POROČEVALSKI STIL: OD PRVIH DNEVNIKOV DO TABLOIDIZACIJE MEDIJEV

Namen prispevka je prikazati dva razvojna loka: 1. zgodovino jezikoslovnega raziskovanja slovenskega poročevalskega stila in 2. razvoj slovenskih poročevalskih besedil od začetkov v prvih dnevnikih do sedanjosti.

Oba loka sta prepletena tako, da poudarjata pomembnejše raziskovalce in značilnejša ali bolje raziskana obdobja slovenskega poročevalstva. Prvi razvojni lok se začne z Breznikovo jezikovno kritiko časopisnega jezika (1933), ki jo štejemo za prvo zapisano razmišljanje o funkcijski zvrstnosti slovenskega jezika, v katerega vključuje tudi »časnikarski jezik«. Nadaljuje se s 60. leti, ko se pojavijo prve poglobljene jezikovno-stilistične raziskave poročevalstva in se ob koncu osredotoča na raziskave po »demokratizaciji medijev« l. 1991. Drugi razvojni lok je poskus opisa bistvenih razvojnih prvin v stilu slovenskega poročevalstva od Slovenskega naroda (1873) do sodobnosti.

The aim of this paper is to present both the history of linguistic research into journalistic style in Slovenian and the development of Slovenian journalistic texts from the appearance of the first daily newspapers to the present. The two elements are interlinked so as to emphasise the more important researchers and the most representative or best researched periods of Slovenian journalism. The former begins with Breznik's linguistic criticism of »newspaper language« (1933), which is regarded as the first written reflection on functional varieties of Slovenian that includes the language of newspaper reporting. It continues in the 1960s when the first deeper linguistic-stylistic analysis of journalism appears and concludes by focusing on research after the »democratisation of the media« in 1991. The latter attempts to describe the basic developmental elements in Slovenian journalistic style from Slovenski narod (1873) to the present.

Ključne besede: stilistika poročevalstva, razvoj poročevalskih besedil, tabloidizacija medijev

Key words: stylistics of journalism, development of journalistic texts, tabloidisation of the mass media

0 Uvod

Jezikoslovno raziskovanje novinarskih besedil je ne le v Sloveniji, ampak tudi na sploh relativno mlado. Tuji pregledni opisovalci jezikoslovnih raziskav (Zelizer 2004: 111) postavljajo obdobje zadnjih 30 let, ko naj bi se začelo kazati zanimanje za jezikoslovne opise in analize novinarskega jezika. Upoštevajoč ta podatek, smemo reči, da Slovenci vendarle dohitevamo to časovno omejitev, saj je o »časnikarskem jeziku« pisal že Breznik leta 1933, tako da je svoje mesto v funkcijski razčlenjenosti slovenskega knjižnega jezika dobila tudi publicistična zvrst – Breznik jo je označil sicer kot najvplivnejšo, vendar najnižjo po vrednosti.

A vendarle, večina zgodnjih prispevkov, tudi Breznikov, ostaja na ravni jezikovne kritike; avtorjev večinoma niso zanimala časopisna besedila kot del publicistične

funkcijske zvrsti s posebnimi jezikovnimi in stilnimi značilnostmi, ampak so ta besedila presojali le po »napakah«, ki da se v njih pojavljajo. Korošec (1976: 11–103), ki je opisal stanje publicističnih raziskav na Slovenskem do leta 1975, meni, da jih ne moremo šteti k resnim jezikoslovnim prispevkom, saj vrednotenje z merili jezikovne pravilnosti ni raziskovanje in ugotavljanje stila, ampak le jezikovna kritika, ki hitro postane navajanje gradiva za bolj ali manj puristično zgražanje nad jezikovnimi napakami.

Resno raziskovanje publicistike je bilo omogočeno v 60. letih 20. stoletja, ko je vsaj jezikoslovje preraslo hierarhično videnje funkcijske razslojenosti knjižnega jezika in ko je bila izrazita jezikovno-stilna raznorodnost publicistike razpoznana kot obremenjujoč dejavnik za poglobljene raziskave. Slednja izhaja iz dejstva, da publicistična zvrst po definiciji zajema besedila, namenjena javnosti (*publice*). Na eni strani so to besedila, ki imajo značilnosti znanstvenih oz. poljudnoznanstvenih podzvrsti (objektiviziranost, nezaznamovanost jezikovnih sredstev), na drugi segajo v umetnostno zvrst (subjektiviziranost, čustvena zaznamovanost, raba tropov in figur), zato jezik publicističnih besedil ni enoten, »/v/časih se približuje strokovnosti, včasih umetnosti pa tudi praktični sporazumevalnosti« (Toporišič 1992: 238). Med temi raznorodnimi besedili, ki niso omogočala enotnega predmeta raziskave in zato tudi ne uporabnih rezultatov, je bilo treba zožiti predmet raziskave na sporočila, v katerih je posebna vloga jezikovnih sredstev očitna že brez globlje raziskave.

Do take zožitve je prišlo v 70. letih, ko so tudi v obravnavo *časopisnega stila* prodrli poglobljena in modernejša mnenja, vrednotenje in raziskovanje tega stila v okviru posebne publicistične funkcijske zvrsti. Za najtehtnejše prispevke te vrste je Korošec (1976: 26) označil raziskave Janeza Dularja (1971/72; 1974a; 1975a; 1975b). Temeljna pomanjkljivost Dularjevega razpravljanja pa je po Korošču (1976: 27) poimenovanje *publicistični jezik*.

Iz stilno raznovrstne publicistične zvrsti je Korošec zato izločil skupino besedil, ki jim je skupno, da nastajajo vsak dan znova, predmet raziskave je skrčil na dnevnik in dokazal, da znotraj raznorodne publicistike obstaja posebno področje, ki se uresničuje z novinarskim delom, poročevalsko dejavnostjo. Njen rezultat so poročevalska besedila, ki so zaradi vpliva objektivnih stilotvornih dejavnikov razvila samosvoja jezikovna sredstva. Večino teh sredstev je razčlenil na gradivu po letu 1968 in v svojih nadaljnjih raziskavah o stilistiki slovenskega poročevalstva. Prvotno poimenovanje *časopisni stil* je v člankih po letu 1981 spremenil v *poročevalski stil*. Tako je na eni strani zavrnil preohlapna poimenovanja, kot so *jezik časopisov*, *novinarski jezik/stil*, *časnikarska slovenščina*, ali celo slabšalno *časnikaščina*, hkrati pa je bil izraz *časopisni* neprimeren tudi zato, ker »so nekatere ugotovljene prvine t. i. časopisnega stila (torej pisno-vidnega prenosnika) identične s prvinami radijskega 'časopisnega' stila (torej govorno-slušnega prenosnika)« (Korošec 1998: 10–12).

Znotraj publicistične funkcijske zvrsti so torej ožja področja, med njimi tudi poročevalstvo, ki je »ožje publicistična dejavnost, praviloma dnevnikovega obveščanja javnosti o dogodkih in dogajanjih iz tistih sfer življenja, ki so našemu spoznanju dostopne in nas zanimajo« (Korošec 1994: 287). Prav dnevniško izhajanje, zaradi katerega govorimo o dveh pomembnih stilotvornih dejavnikih – podobni ali ponavljajoči

se okoliščini, ki jo časopisno besedilo ubeseduje (Korošec 1976: 33, 34), in časovni stiski – oblikuje posebne značilnosti jezika in stila v poročevalstvu.

1 Zgodovina novinarskega jezika kot nastajanje poročevalskega stila

Oblikovanje besedil in njihovih (z)vrstnih značilnosti je odvisno od družbenih in sporočanjских potreb določenega obdobja, te potrebe pa nemalokrat spodbujajo jezikovni razvoj, prilagajanje jezika novim nalogam. Kot poudarja Schildt (prim. Sommerfeldt 1997: 26), je v jezikoslovju res nepotrebno iskati vzroke za jezikovne spremembe v sporočanjских potrebah kakega obdobja, če so spremembe formalne narave, če sledijo slovnični zgradbi. Kadar pa so vzroki za spremembe zrasli prav iz spremenjenih družbenih potreb, ki so vplivale na sporočanjские okoliščine, jih moramo upoštevati kot temeljni dejavnik jezikovnega razvoja.

V drugi polovici 19. stoletja se je slovenski knjižni jezik intenzivno razvijal in funkcijsko prilagajal novim področjem, ki so se oblikovala zaradi dveh pomembnih razvojnih značilnosti: 1. rasti množičnih občil (tj. pisne publicistike in znotraj nje pisanega poročevalstva); 2. velikega napredka ved in strok, ki ga je povzročal tehnološki razvoj in ki je odpiral pomembna jezikovna vprašanja slovenskih terminologij. Slovenski knjižni jezik je bil postavljen pred nove naloge, eno izmed njih je povzročilo dejstvo, da smo l. 1873 dobili prvi dnevnik.¹ Jezik se je moral prilagoditi novi zahtevni vlogi: vsak dan znova obveščati o dogodkih, ki so se urednikom zdeli zanimivi za bralce slovenskega dnevnika. Dogodkov, o katerih se je poročalo, je bilo zaradi pestrosti družbenega razvoja, razgibanega političnega življenja in nastajajočih društev v zadnji tretjini 19. stoletja vedno več. Zaradi časovne in tehnične stiske, potrebe po kratkosti besedil ter konkurenčnosti so se s prvim dnevnikom oblikovale jezikovne posebnosti, značilne za poročevalstvo.

V raziskavi o razvoju jezikovnih in stilnih prvin v prvih slovenskih dnevnikih (Kalin Golob 1998) je bila osrednja pozornost posvečena razčlembi *poročevalnih* besedil, tj. besedil, v katerih prevladuje informativna funkcija. Razpoznana in razčlenjena so bila jezikovna sredstva, ki jih je razvil slovenski knjižni jezik, ko je bil v drugi polovici 19. stoletja postavljen pred novo sporočanjскую nalogo: v razvijajočih se vesteh in poročilih seznanjati bralce slovenskega dnevnika s političnim, družbenim, gospodarskim in družabnim življenjem.

V omenjeni raziskavi sem med drugim želela ugotoviti, koliko so funkcijskozvrstne značilnosti rasle iz osnov slovenskega knjižnega jezika, koliko pa se je v njih kazal vpliv žanrskih posebnosti razvitejše nemške publicistike in torej tudi poročevalstva. Nekateri vplivi so bili ugotovljeni s primerjalno analizo prvega slovenskega dnevnika Slovenski narod (1868/73–1945) in nemško pisanega Laibacher Zeitung (1778–1918). V Ljubljani izhajajoči Laibacher Zeitung je proti koncu stoletja izgubljal svoj vpliv (Amon 1988), politične razmere so mu bile vedno bolj nenaklonjene, jezikovno in stilno se ni razvijal in proti koncu stoletja ga je Slovenski narod glede žanrskih in jezikovno-stilnih posebnosti poročevalnih besedil prehitel.

¹ Slovenski narod je sicer začel izhajati l. 1868, vendar je do l. 1873 izhajal trikrat tedensko.

Med razčlenbo se je zato predvsem ob izpisih gradiva s konca 19. stoletja pojavljalo vprašanje, ali je primerjava sploh še relevantna. Prav zato sem ugotovljeno stanje primerjala še z Münchenskim dnevnikom *Münchner Neueste Nachrichten* (MNN).² Pregled vesti in poročil v MNN, in sicer zadnjih pet let 19. stoletja, je potrdil rezultate, ki so nastali s primerjavo poročevalnih besedil v Slovenskem narodu in Laibacher Zeitung. Razvitejše nemško poročevalstvo je delovalo kot zgled in konkurent. Ko je nemško časopisje v svojih začetkih kopičilo glagole na mestu sklicevalnih avtomatizmov, je tudi slovensko oblikovalo nove in nove, da bi dokazalo izrazne zmogljivosti slovenskega knjižnega jezika. Izjemno se je povečalo število abstraktnega besedišča, predvsem glagolov rekanja (*verba dicendi*), oblikovali so se novi (knjižni) skladenjski vzorci. Rasle so torej možnosti, zunanji, objektivni stilotvorni dejavniki so zaradi dnevnega izhajanja, torej naglice pri nastajanju besedil, časovne stiske, ustalili le nekatere. Posebno vlogo pri nastajanju jezikovnih posebnosti poročevalnih besedil je imel tudi telegram, ki je vplival na besedilne, stavčne in besedne posebnosti nemških (Burger 1990: 8; Haß-Zumker 1998: 193) in slovenskih vesti (Kalin Golob 1998: 85–99). Varčevanje z besedami (načelo gospodarnosti) je vplivalo na izbiro najnujnejših besed, ki so se kasneje ustale v vestiškem vzorcu, zaradi novega tehničnega pojava je v knjižnem jeziku nastala nova besedna družina (*telegram, telegrafirati, telegrafski*).³

Glede zvrstnih posebnosti slovenskih poročevalnih besedil lahko ugotovimo, da je stanje konec 19. stoletja povsem primerljivo⁴ z nemškimi besedili. Zaradi objektivnih stilotvornih dejavnikov so se v vesteh in poročilih razvijale tipične poročevalne posebnosti: oblikovali so se številni avtomatizmi in obrazci besedil. Postopoma so se v dnevnem časopisju začela stilno razlikovati poročevalna (kratka vest, razširjena vest, vest v nadaljevanju, naznanilo, poročilo) in presojevalna besedila (komentar, uvodnik, kolumna, članek, portret). Prva so zaradi prevladujoče informativne funkcije začela izgubljati komentatorske prvine, vključevala pa so številne avtomatizme in nevtralno besedje. Druga so se postopoma osvobajala literarne in pisemske tradicije ter postajala prava časopisna besedila s prevladujočo interpretativno vlogo.

² Začetki dnevnika MNN segajo v leto 1848, ko je izhajal pod naslovom *Neueste Nachrichten aus dem Gebite der Politik*, leta 1887 ga je prevzel Julius Knorr, ga preimenoval v *Münchner Neueste Nachrichten* in preoblikoval v liberalni politični organ. Izhajal je do 28. februarja 1945. Tega leta ga je zamenjal še danes izhajajoči *Süddeutsche Zeitung*. (Holz: 1972, 191) Danes je *Münchner Neueste Nachrichten* poimenovana vsakodnevna krajevna priloga v *Süddeutsche Zeitung*, v njej so objavljene novice, zadevajoče Münchensko in bavarsko območje.

³ Hkrati s slovanskimi sinonimi *brzjav, brzojaviti*.

⁴ Haß-Zumkerjeva je v svojem delu (1998: 150–194) prišla do presenetljivo podobnih zaključkov glede (sklicevalnih) avtomatizmov v nemškem časopisju. Obravnava namreč oblikovanje »tradicije formuliranja« v časopisnih vesteh od 17. do 20. stoletja. Del tega so tudi »formulacije«, ki so v v stilistiki slovenskega poročevalstva poimenovane *sklicevalni avtomatizmi*. Podobnost s slovenskimi je velika tako glede glagolov na mestu sklicevalnih avtomatizmov (seveda uporablja drugo terminologijo) kot tudi stavčnih zgradb. Njene ugotovitve potrjujejo mnenje (Kalin Golob 1998), da je razvitejši nemški tisk deloval kot zgled za slovensko poročevalstvo, da pa so objektivni stilotvorni dejavniki iz danih (in pomnoženih) možnosti v vsakem jeziku povzročili izbor najprimernejših sredstev za učinkovito (gospodarno, aktualno) poročanje, te jezikovne posebnosti tvorijo stilne značilnosti poročevalske podzvrsti znotraj slovenskega (nemškega) knjižnega jezika.

2 Dvajseto stoletje in stilistika slovenskega poročevalstva

Z množenjem dnevnikov in informacij, ki so vanje vstopale, novimi tehničnimi možnostmi in fotografijo postajajo v 20. stoletju slovenski dnevniki vedno bolj podobni sodobnim. Poglobljene jezikovno-stilne raziskave se nanašajo na obdobje od konca 60. let, tako da prave slike o jeziku in stilu dnevnikov prve polovice 20. stoletja žal še nimamo. Poznavajoč začetke poročevalstva in njihov razvoj do konca 19. stoletja, nato pa stanje od konca 60. let 20. stoletja, smemo sklepati, da se je v 20. stoletju razčistila ločevalna norma med informativnimi (poročevalnimi) in interpretativnimi (presojevalnimi) besedilnimi vrstami, ki se je nakazovala že v prvih dnevnikih. S stilnega vidika se torej jasno izoblikuje napetost med avtomatizirano in aktualizirano prvin. Avtomatizmi in obrazci so pričakovani v informativnih, aktualizmi pa v interpretativnih novinarskih besedilih. Prvi Koroščevi prispevki o časopisnem stilu, objavljeni konec 60. let⁵ v *Gospodarskem vestniku* (1967–69), namreč že navajajo avtomatizme kot samoumevno značilnost vesti, sprva (1968) resda kot protiargument tistim kritikom, ki so v njih videli stereotipnost, dolgočasnost in neustvarjalnost novinarskega dela.

Pomembnejši prispevek k prevrednotenju takih pogledov je bila Koroščeva disertacija (*Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*, 1976), v kateri je kritično pregledal dotedanje prispevke, razprave in mnenja o jeziku in stilu poročevalstva ter analiziral temeljne značilnosti tega jezika s funkcijskega stališča, tj. »kako jezik – slovenski knjižni jezik – *deluje*, ko mu je naloženo opravljati vlogo v poročevalstvu« (6). Sledijo številni članki o posameznih prvinah, ki jih je Korošec 1998. dopolnil in zlil v poglobljeno razčlenbo slovenskega poročevalstva, ki je ne le v slovenskem, ampak tudi evropskem in ameriškem jezikoslovju prva tako izčrpna in teoretično dodelana stilistično-besediloslovna analiza poročevalskih besedil.

3 Novinarstvo po letu 1991

Obdobje po slovenski osamosvojitvi je v slovenski medijski prostor prineslo precej omahovanja in sprememb. Zаметki rumenega tiska v skupni državi (Kaj) so se ustalili v slovenskem tabloidnem dnevniku *Slovenske novice*, t. i. resni tisk je zaradi konkurence na trgu nekatera načela kakovostnega novinarstva zamenjal za tržno privlačnejša sredstva, kar je med drugim vidno predvsem v naslovju, ki postaja vedno bolj sredstvo pritegovanja k nakupu, tako da se meje med resnim in rumenim tiskom vsaj na tem področju prekrivajo, postajajo nejasne.

Za slovensko novinarstvo je od devetdesetih let 20. stoletja značilno, da se meje med žanri prekrivajo (Kalin Golob 2004a), ločevalna stilna norma med poročevalnimi in presojevalnimi besedili je nejasna. Demokracija je med tvorci poročevalskih in publicističnih besedil pogosto napačno razumljena, zdi se, da pod tem pojmom razumejo brezmejno svobodo, torej svobodo brez odgovornosti. Temu se je posvetila že zaključena raziskava o razžalitvah v tiskanih medijih,⁶ ki je pokazala, da je po letu 1991 število tožb proti novinarjem zaradi kršitve 169. člena Kazenskega zakonika

⁵ Deloma ponatisnjeni v *Pet minut za boljši jezik* (1972), tudi omenjeni prispevek (20–22).

⁶ Nosilec raziskave (1999–2001) Razžalitve v sredstvih obveščanja kot jezikovnostilno in pravno vprašanje je bil dr. Tomo Korošec.

(kazniva dejanja razžalitve) izjemno naraslo. Strani dnevnikov pogosto polnijo novinarski prispevki, ki z izbiro jezikovnih sredstev odpirajo stilistična, etična (prim. Poler Kovačič 1997, 2001, 2003), pa tudi pravna vprašanja. Raziskava, katere izsledki so objavljeni v zborniku *Razžalitve v tiskanih medijih* (2002, ur. Tomo Korošec), je pokazala, da so se dejanja razžalitve uresničevala tudi prek hotene izbire neknjižnih in ekspresivnih jezikovnih sredstev, ki so bila v konkretnih okoliščinah žaljiva.

Vemo, da stilno zaznamovana jezikovna sredstva v poročevalskih besedilih od nekdaj opravljajo vlogo vrednotenja, pa tudi popestritve besedila. V obravnavanih zgledih so bila kazalniki indica razžalitve. Prehajanje neknjižnih, ekspresivnih in drugih stilno zaznamovanih prvin v poročevalska besedila je po letu 1990 torej dobilo novo vlogo – s svojo žaljivo konotacijo so bile nekatere med njimi v jezikoslovni stilistiki razpoznavne kot sredstva, ki so indici namena zaničevanja – posledica je bila, da so se razžaljeni odločili za sodno razčiščevanje.⁷

Novo vlogo so te prvine dobile tudi v slovenskih tabloidih, predvsem se kažejo v pogostejšem pojavljanju (nizko)pogovornih prvin, od leksike do stavčnih vzorcev. Časopis postane tržno blago, ki ga najbolje prodajajo bolj ali manj pikantne zgodbe o javnih osebah. Skozi odprta vrata edino pomembnega trga je »prišel še edini manjkajoči znak zahodnega tržnega poročevalstva – senzacionalizem« (Korošec 1998, 150), ki se kaže v popularnem ali tabloidnem novinarstvu. Celovita analiza te sodobne medijske prakse še čaka na poglobljeno raziskavo, delne raziskave pa so bile že opravljene (Korošec 1998: 149–159; Kalin Golob 2003; Kalin Golob, Poler Kovačič 2005).

Ob spremembah, ki so pogojene s tabloidizacijo medijev in se kažejo v nastanku novih (preiskovalna zgodba, novinarska zgodba, črtica) ali mešanju starih žanrov (izrazito neizčiščeni žanri v Slovenskih novicah) in so na jezikovni ravni prinesle v besedila obilico substandardnih prvin in govornih vzorcev, pa lahko opazujemo nove razvojne težnje tudi pri prvinah, ki so bile do leta 1991 v kakovostnem tisku ustaljene, avtomatizirane. V nadaljevanju bomo predstavili nekatere med njimi, in sicer primerjalno: Koroščevo (1998) analizo bomo primerjali s stanjem po l. 1995.

3.1 Poročevalska sklicevalnost

3.1.1 Izražanje nezanesljivosti o poročanem dogodku

Korošec (1998: 33–42) obravnava posebno slovnično obliko, ki se je v poročevalstvu razvila konec 19. stol. (Kalin Golob 2003: 120 in nasl.) zaradi potrebe po izražanju nedokazanosti, negotovosti in neuradnosti. Poročevalec namreč o prekrških, kaznivih dejanjih ali nepotrjenih informacijah ne sme pisati kot o gotovih, dokazanih ali potrjenih, saj že iz pravnih razlogov velja, da posameznik ni kriv, dokler mu krivda ni dokazana. Ob posameznih besedah in besednih zvezah (*XY je osumljen, domnevno dejanje, menda ...*), ki se uporabljajo za ubesedovanje v takih okoliščinah, je poročevalstvo razvilo tudi posebno **morfemsko izražanje nedokazanosti**, obliko *naj bi + deležnik na -l* (naj bi ukradel; naj bi aprila obiskal Slovenijo). Obliko so sprva preganjali kot neslovensko, Korošec pa je z upoštevanjem pragmatičnih okoliščin dokazal, da je njen nastanek povzročila posebna poročevalska potreba, da gre torej za poročevalski

⁷ Zgledi in analiza so zainteresiranim bralcem na voljo v omenjenem zborniku (Korošec 2002).

stilem, za posebno obliko, ki ni ne povednik, ne pogojnik, ne velelnik, temveč hibrid, ki ga avtor poimenuje *ne-povednik*.

Kljub vsestranski analizi in zbranem gradivu pa se je avtor enega zadnjih brusov Janez Sršen (1998) odločil, da bo z enim zamahom zavrnil na obsežnem gradivu in dolgoletnem raziskovanju dokazano oblikovanje in rabo posebne oblike. Pod iztočnico *naj bi* (1998: 86, 87) Sršen na podlagi svoje lektorske prakse zavrača resno raziskovalno delo: » /.../ izrazno moč jezika **slabijo** nekateri jezikoslovci, ki **nepremišljeno** razglašajo rabo 'naj bi' za ustaljen publicizem, ravno pravšen za izražanje domnevnega dogodka **v preteklosti**« (poudarila M. K. G.). Kot pred tem že Gradišnik (1981/82) tudi Sršen tovrstne zglede popravlja v obliko *naj bi bil*, kar je v slovenščini vendar pretekli pogojnik z drugačno slovnično vlogo. V poročevalstvu se zveza *naj bi + del. -l* uporablja tudi za izražanje »domneve v prihodnosti«, kar je posebej pogosto v diplomatskih zadevah (za pragmatični pomen: xy bo obiskal Slovenijo, vendar to še ni uradno potrjeno). Vloge *nepovednika* so razčlenjene na številnih zgledih, jasno je tudi zapisano, da zveza *naj bi + deležnik -l* »ne izraža nobene časovnosti in tudi ne dobnosti, ampak prejema določilo o času iz sobesedila in sporočanjskih okoliščin« (Korošec, 1998: 39). Več kot stoletna raba izkazuje njeno potrebnost in ustaljenost, zato naj Sršenova »razlaga« ostane le še en (simptomatičen) zgled za to, da jezikovno-kulturne smeri na Slovenskem pač ostajajo enake, da jezikoslovno raziskovanje žal pri nekaterih posameznikih (pa čeprav bi moralo biti temeljno gradivo za njihovo delo) nima veljave in da je razvoj izraznih sposobnosti jezika, povezan z novo vlogo jezika v poročevalstvu, označen kot njihova slabitev le zaradi nepoznavanja stvari. Posledica take ignorance so še danes »popravljen« oblike v *naj bi bil + del. -l*, ki jih (očitno zaradi dežurstva posameznega lektorja) občasno uporabljajo pri Večeru in Dnevniku.

V zvezi z **besednim izražanjem nezanesljivosti**, kjer Korošec razpozna kot tipičen členek *menda*, je treba dodati, da mediji danes znova vključujejo tudi *baje*, ki je nezaznamovano nastopal tudi v prvih dnevnikih (prim. Kalin Golob 2003: 117–120), Korošec (1998: 203) pa ga v 20. stol. označuje kot pogovornega in zato za poročevalstvo zaznamovanega.

Menimo, da je *baje* iz pogovorne rabe znova vstopil v slovensko poročevalstvo prek tabloidov. Da bi se približali naslovniku, tabloidi ustvarjajo t. i. psevdointimni jezik (Luthar 1998), pri čemer vključujejo številne pogovorne prvine, med drugim tudi *baje*⁸. Drugi razlog vidimo v dejstvu, da so novice, objavljene v tabloidih, precej nezanesljive, temelječe na dvomljivih virih in govoricah, za katere je *baje* pravzaprav dober kazalnik kakovosti novinarskega poročanja. Od tod se je prenesel tudi na komercialno televizijo POP TV, ki ob (pre)pogosti rabi prislova *domneven* (prevedenem iz ameriških virov), seveda na račun običajnejšega *naj bi + del. -l* za nedokazano kaznivo dejanje, pogosto nastopa pri informacijah, nastalih iz govoric. Menimo, da se je od tod razširil tudi v »resne« dnevnike, saj ga je mogoče najti v Delu⁹ in Večeru.¹⁰

⁸ »Holmes /.../ pa baje ne načrtuje velikih tekem« (Slovenske novice, 29. 10. 2004, str. 18).

⁹ »Težave so tudi astronomski računi, po podatkih Potrošaka menda t-ht vsak dan pošlje okoli 30 spor-nih računov, nekateri so baje visoki tudi 100.000 kun ...« (Delo, 27. 10. 2004, str. 17).

¹⁰ Kot so pokazale raziskovalne naloge pri predmetu Stilistika poročevalstva, se zadnji dve leti kaže težnja, da se z *baje* opremijo neuradne govorice, kar nazorno kaže naslednji primer: »O brancinih je voznik *baje* izjavil, da jih je pri nas kupil kot preizkusni 'vzorec' /.../ Informacija je neuradna.« (Večer, 12. 11. 2004, str. 21).

Pogosta raba *baje* je celo povzročila, da so poročila iz sodne dvorane napisana, kot da bi bila povzetek čenč, ne pa dokazanih dejanj, ki se zgolj zaradi domneve nedolžnosti zapisujejo z nepovednikom *naj bi + del. -l* (Korošec 2004).

3.1.2 Citatna sklicevalnost

Čprav Korošec (1998, 209) ugotavlja, da premi govor v pisnem poročevalstvu nastopa razmeroma redko, se je v zadnjih nekaj letih stanje spremenilo. Pogosto se namreč v slovenskih dnevnikih pojavljajo poročila, ki bi jih najbolj označili kot zlepljenko izjav.

Enako ugotavlja Srpova (1998: 65) za češke dnevnike po letu 1990 in meni, da gre predvsem za pritisk zahteve po natančnosti in izogibanje preubeseditvam, ki bi jih lahko šteli za subjektivne in bi zato manjšale verodostojnost informativnih žanrov. V poročilih o vstopanju Slovenije v Nato¹¹ nekajkrat izjave politikov tvorijo besedilo skoraj v celoti.¹² Pa ne ob vstopanju v Nato (izjemnost okoliščin, pomembnost teme za Slovenijo), vsi trije dnevniki (Delo, Dnevnik, Večer) objavljajo poročila, ki novinarjevo ubesedovalno kompetenco postavljajo v ozadje: samo za primer (*Je Luka Koper diktator slovenske države?*, Večer, 10. 4. 2004, 9, Damijan Toplak): dolgo štiristolpčno poročilo ima 287 vrstic, od katerih je le 20 vrstic novinarjevega besedila, pa še to so le spremni stavki k prememu govoru.¹³

Naloga novinarja ni nizanje citatov in sestavljanje mozaika iz izjav enega ali več politikov, ampak pisanje koherentnega in berljivega besedila, pri čemer drugi načini navajanja virov ali povzemanje ne pomenijo neobjektivnega prenašanja, ampak kažejo na večšost novinarjevega ubesedovanja in obvladovanje žanru ustrezne stilizacije.

Hkrati pa gre v takih zlepljenkah tudi za manipulacijo; v omenjenem besedilu (op. 12) opravlja premi govor še eno nalogo: izbrani so taki dobesečni navedki, ki izrazito vrednotijo. Z izborom navedkov, ki negativno vrednotijo izjave nekega politika, prikrito kaže svoje mnenje, vendar to stori v informativnem žanru – na videz ustrezno s premim govorom: »Takšne izjave so lažniva in zavajajoča propaganda /.../ zato prozorna in lažniva propaganda, ki kažeta zgolj na to, da se vlada v pomanjkanju pravih argumentov zateka k manipulacijam in lažem ...«

Citati pa so lahko tudi aktualizmi: v informativnih besedilih, ki ubesedujejo ponavljajoče se okoliščine, razbijajo avtomatizirane ubeseditve z iztržki barvitih navedb in tako poživljajo suhoparno besedilo (Srpova 1998: 70). Pri poročanju o Natu se je tudi navajanje iztržkov posameznih besedil rado spremenilo v prikrito vredno-

¹¹ Raziskovalni projekt *Mediji v pluralni družbi*, ki smo ga v letih 2002/2003 izvajali na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na FDV (nosilka Melita Poler Kovačič); projekt sta v okviru *Ciljnega raziskovalnega programa* »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006« financirala Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport RS ter Urad Vlade RS za informiranje.

¹² Zgled: *Neslana šala ali minister že ve, kaj govori* (Delo, 23. 1. 2003, G. Utenkar): osrednje besedilo (brez naslova) ima 68 vrstic v treh stolpcih, od tega je kar 50 vrstic premega govora.

¹³ ... ugotavlja Boštjan Penko, direktor vladnega urada za preprečevanje korupcije ... pravi Boštjan Penko ... Bruno Korelič, predsednik uprave Luke Koper, komentira Penkove navedbe: »/.../« ..., razloži Korelič ...

tenje, ki v informativnem žanru ni pričakovano. Narekovaji so tako novinarjev alibi, s katerim odgovornost za izrečeno prenaša na drugega: »Nova Slovenija pa je 'neresno in neresnično' Grizoldovo izjavo ocenila kot strašenje brez dokazov. /.../ Gibanje študentov proti militarizaciji pa je Grizoldove besede označilo kot 'lažno in zavajajočo propagando' ...« (*Neresnost z namenom?* Delo, 23. 1. 2003, G. Utenkar)

3.2 Naslovi

Korošec (1998: 43–159) natančno obravnava naslove časopisnih poročevalskih besedil, saj meni, da so najizrazitejša prvina pisnega poročevalstva. Izjemno natančno in celovito razčlenjuje *naslovje* (kot imenuje besedilno tvorbo, prilagojeno določenemu načinu branja časopisa, tj. da so najpomembnejši podatki na grafično izpostavljenem mestu). Z upoštevanjem ugotovitev drugih raziskovalcev časopisnih naslovov je določil in na novo poimenoval funkcije naslovov, na jasnih kriterijih izdelal njihovo tipologijo, obravnaval naslove z ločili (*interpunkcijski naslovi*), raziskal posebno vrsto aktualizacije v časopisnih naslovih – *obnovitev*, glede na pogostnost elipse (izpusta) v časopisnih naslovih je razčlenil t. i. *izpustne naslove*, glede na motnje pri sprejemanju nekaterih naslovov pa razpoznal dve vrsti *zastrih naslovov* (*prazne* in *hiperbolične*). Tako izčrpna analiza, tudi besediloslovna (sovezje, sovisnost, napovedovanje, navezovanje), potrjuje avtorjevo mnenje, da so naslovi eden osrednjih stilotvornih pojavov poročevalskega stila.

Če Koroščevi analizi dodamo spremembe v zadnjem desetletju, lahko ugotovimo, da so časopisi v spremenjenih družbenih razmerah tržno blago, zato med konkurenčnimi izdelki pridobivajo kupce s številnimi oglaševalskimi potezami in triki. Pridobiti kupca, da bo časopis prebral, ali poslušalca/gledalca, da bo poslušal oddajo oz. obsedel pred TV-zaslonom, se kaže predvsem v naslovju prve časopisne strani oz. v radijskem ali televizijskem napovedniku (pogosta je pridobivalna funkcija). Naslov(je) je zato vedno bolj sredstvo pritegovanja k nakupu, poslušanju, gledanju. Na jezikovni ravni se kaže z vključevanjem izrazito opaznih prvin, ki so se pred letom 1990 le redko pojavljale v naslovju ali besedilih poročevalskih besedil: vulgarizmov in nižje pogovornih besed (prim. Kalin Golob 2004: 52–54). Razlike se pojavljajo tudi v naraščanju števila hiperboličnih naslovov.¹⁴ Hiperboličnost lahko vodi v senzacionalizem, ki je danes značilnost »resnih« in tabloidnih (»rumenih«) časopisov. Pravzaprav tržna naravnost briše meje med njimi, tako pri tradicionalno »resno, kakovostno« umeščenem Delu na prvi strani (23. 2. 2001) preberemo naslov z nizko pogovorno besedo (v SP 2001 sicer označeno kot publicizem?) *Čudeža ni bilo, Čadež na koncu »izvisel«*, kar je bilo v preteklosti nemogoče najti, vsaj na prvi strani. Kot kažejo seminarske raziskave, tudi Delo ne more brez hiperboličnosti, in sicer predvsem v kroniki, kjer se kaže kot pretiravanja in zavajanja (*Temni lesk seksualnosti, Prevroči računalniki* 27. 1. 2004, zadnja stran), enako tudi na športnih straneh (*Želja*

¹⁴ Poimenovanje je Koroščevo (1998) in se nanaša na vrsto zastrih naslovov, pri katerih je izbor jezikovnih sredstev tak, da izkrivlja resničnost vsebine sporočila, navadno tako, da večja dejanska pomembnost sporočila oz. enega dela sporočila.

pokopala Laščane, 9. 2. 2004, 12; *Nike ni ponudila toplega objema*, 12. 2. 2004, 14), manj pri tradicionalno »resnih« temah: politiki in gospodarstvu.

Hiperboličnost se pogosto gradi na dvoumnosti, ki se v besedilu na določenem mestu sicer razreši, a gre vseeno za prevaro. Tako naslov *Bush je za na Mars* (Dnevnik, 16. 1. 2004, 20) bralec sprva razume frazemsko, in ne, kot razjasni sicer že podnaslov, *Ameriški predsednik napoveduje resno osvajanje vesolja*.

Zanimive in natančnejše raziskave potrebne so tudi obnovitve v naslovih, saj so v zadnjem obdobju vse bolj pogost vir obnovitev oglaševalski slogani in naslovi popevk, tudi filmov, manj pa naslovi leposlovnih ter drugih intelektualno ali kulturnoizobrazbeno zahtevnejših del. Uspeli slogani, kot npr. *Vsi drugačni, vsi enakopravni*, se pojavljajo večkrat obnovljeni v različnih dnevnikih, kot npr. *Vsi drugačni, vsi za rešetakami* (Delo, 10. 1. 2004, 8) ali *Vsi dobri, vsi premagljivi* (Večer, 27. 1. 2004, 10). Oglaševanje kot intenziven del našega vsakdanja tako vstopa v poročevalstvo v obnovitvah sloganov bolj kot prej, enako tudi verzi popularnih popevk: *Od višine se zvrti, Kar je staro, se novo zdi* (ponovitvi naslova Kreslinove pesmi, Delo, 5. 1. 2004, 24, in 24. 1. 2004, 13), *Računajte na nas* (ponovitev popevke Ranega mraza, Slovenske novice, 24. 12. 2003, 15); *Cela ulica gori, ne kliči 113!* (obnovitev *Cela urica nori ...*, Slovenske novice, 23. 1. 2004, 4).

V Slovenskih novicah pa se pojavi nov tip naslova, nekakšna nalepka čez del naslova (glede na Koroščevo tipologijo, bi ga smeli poimenovati *čeznaslov*) in je novinarjeva interpretacija »škandaloznega« dogodka: *grozljivo, perverzno, tragedija*.

3.3 Časovno-prostorski vhod v poročevalsko besedilo

Kmalu po izidu Korščeve knjige (1998) se je osrednji slovenski dnevnik Delo odločil, da bo spremenil dolgoletno prakso, v slovenskem poročevalstvu temelječo na tradiciji, ki razvojno izhaja iz zgledovanja na nemško poročevalstvo: časovno-prostorski vhod v poročevalsko besedilo je bil povezan z nastankom besedila, nanj so se nanašali tudi vsi prislovi, z njim se je vzpostavljalo razmerje s časom dogodka. Drugi časovni podatek pa je bil podatek v izvodu vsakokratnega časopisa. »Dvojno navajanje časopisnih podatkov, tj. dveh različnih prevladujočih časov (kot je v dnevniku Delo ali nemških dnevnikih), je s poročevalskega vidika informacijsko bogatejše, ni pa edina možnost. Če se za ta način zavzemam tukaj, je to predvsem zaradi spoštovanja izročila, izoblikovane konvencije med časopisom in naslovniki. Vsakršno spreminjanje navad povzroča ne samo bralno omahovanje med naslovniki, ampak tudi – ne ravno majhne – motnje pri sprejemanju vsebine.« (Korošec, 1998: 185, op. 96).

Delo je storilo prav to ter povzročilo veliko napak in težav pri sprejemanju, saj so se novinarji, navajeni drugačne prakse, še dolgo motili, bralci pa smo se spraševali, kaj meni avtor z včeraj ali jutri, ko smo na primer 15. 2. v poročilu z novim le prostorskim vhodom **Ljubljana**, brez datuma prebrali: »Jutri predavanje o ...«, nato pa v besedilu izvedeli, da je (bilo) predavanje »danes«, 15. 2. ob 11.00. Sprememba oz. ukinitve tradicionalnega časovno-prostorskega vhoda se je najbrž zgodila čisto po naključju takoj po izdaji Koroščeve knjige, menim, da zato, ker je Delo tisti čas gostilo poznavalca iz Anglije, ki je svetoval nekatere spremembe v (zunanji) podobi dnevnika (Media Watch 1998). Angleška tradicija pozna le en časovni podatek, tj. v

izvodu časopisa, zato se jim je naš način zdel gotovo nenavaden, drugačen, morda so ga s samoumevnostjo vélikih razglasili celo za »napačnega«. Če bi bili vodilni pri Delu bolj suvereni poznavalci tradicije, ne nazadnje, če bi se o tem poučili iz knjige poznavalca »časopisnega stila«, bi gotovo bolj razmislili in ne bi kar čez noč ukinili nečesa, kar je bilo izoblikovana konvencija med časopisom in naslovniki.

Danes Delo, Dnevnik in Primorske novice vsebujejo le prostorski vhod v besedilo, prevladujoči čas besedila pa je datum v glavi besedila, ki novinarja zavezuje k prilagoditvi časa dogodka času sprejema. Večer opušča oba, časovni in prostorski vhod, kar včasih pomeni tudi to, da preprosto ne izvemo, kdaj se je dogodek zgodil. Paradoksalno ohranja klasični časovno-prostorski vhod tabloidni (rumeni) dnevnik Slovenske novice, pri čemer je datum v njem dejanski čas tvorbe besedila in ne pomeni nepotrebne podvojitve s časom, zapisanim v glavi časopisa.

4 Sklep

Z množenjem medijev, njihovo tabloidizacijo, pojavom internetnega novinarstva se je novinarjevo delo spremenilo. Teorija novinarstva še ni odgovorila na vprašanje, kaj danes sploh sodi k novinarski dejavnosti: smemo med novinarstvo šteti le t. i. resno novinarstvo (torej upoštevati klasično pojmovanje) ali pa sprejeti realnost in dodati še t. i. infozabavno novinarstvo (Poler Kovačič 2001), novinarstvo medijskih škandalov in senzacionalizma ter druga mejna področja?

Pri stilističnem proučevanju bo treba v raziskovanje, temelječe predvsem na časopisnem gradivu, vključiti tudi elektronske medije. Za jezikoslovje nasploh pa ostajajo medijska besedila zanimiva predvsem zato, ker se prav v njih najprej pokažejo razvojne težnje v jeziku.

LITERATURA

- Smilja AMON, 1988: Nemško časopisje na Slovenskem. V: *Teorija in praksa* 9–10. 1329–1333.
- Anton BREZNIK, 1967: *O časnikarski slovenščini*. Življenje besed. Ur. Jakob Šolar. Maribor.
- Harald BURGER, 1990: *Sprache der Massenmedien*. Sammlung Götschen 2225. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Janez DULAR, 1971–72: O slovenskem časnikarskem jeziku. V: JIS št. 5.
- – 1974a: Zvrstnost slovenskega publicističnega jezika. V: *Zbornik X. SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 41–52.
- – 1974b: *Publicistični jezik v prepletu jezikovnih zvrsti in jezikovnih različic*. Ljubljana. Magistrska naloga.
- – 1975a: Slavizacija v oblikoslovju in skladnji slovenskih publicističnih besedil v drugi polovici XIX. stoletja. V: *Zbornik XI SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 27–35.
- – 1975b: Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih V: *SR* 23. 197–221.
- Janez GRADIŠNIK, 1981/82: Domneve z 'naj'. *Jezik in slovstvo* 27/1. 23–24.
- Ulrike HASS-ZUMKER, 1998: »Wie glaubwürdige Nachrichten versichert haben«. Formulierungsstrategien in Zeitungsnachrichten des 17. bis 20. Jahrhunderts. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- K. A. HOLZ, 1972: Münchner Neueste Nachrichten (1848–1945). *Deutsche Zeitungen des 17. –20. Jahrhunderts*. Pullach, Isartal: Heinz-Dietrich Fischer. 191 str.

- Monika KALIN GOLOB, 1998: *Jezikovno-stilni razvoj v slovenskih poročevalnih besedilih do začetka 20. stoletja*. Ljubljana: Doktorska disertacija.
- 2003a: *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.
- 2003b: Stil in novinarski škandal. Teorija in praksa, marec/april 2003, let. 40, št. 2. 229–244.
- 2004a: Moč jezika – izbor dejstev in besed. Teorija in praksa maj/avgust, let. 41, št. 3–4. 703–711.
- 2004b: Moderno in modno v publicističnem spletu vplivanja ter stilu slovenskih novinarskih besedil. V Stabej, M. (ur.): *Moderno in modno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 48–57.
- Monika KALIN GOLOB, Melita POLER KOVAČIČ, 2005: Med novinarskim stilom in etiko: senzacionalizem brez meja. Družboslovne razprave, letnik XXI, številka 49/50, 289–303.
- Tomo KOROŠEC, 1968: O mestu novinarskega stila v publicistiki. *Gospodarski vestnik* št. 37, Slovenščina v gospodarstvu. 4.
- 1976: *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*. Ljubljana, doktorska disertacija.
- 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Tomo KOROŠEC idr., 2002: *Razžalitve v tiskanih medijih*. Ljubljana: FDV.
- 2004: Stilistika poročevalstva – španska vas. V: Poler Kovačič, Melita (ur.), Kalin Golob, Monika (ur.). *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri : znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem*, (Knjižna zbirka Media). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 17–31.
- Breda LUTHAR, 1998: *Poetika in politika tabloidne kulture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Melita POLER, 1997: *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
- 2001. *Mesto subjekta v sodobni novinarski etiki*. Doktorska disertacija. Ljubljana: FDV.
- 2003: Preiskovalno novinarstvo, ustvarjanje škandalov in novinarska etika. Teorija in praksa, 40, 2. 207–228.
- Karl-Ernst SOMMERFELDT, 1997: *Gestern so und heute anders*. Sprachliche Felder und Textsorten in der Presse. München: Iudicum Verlag.
- Hana SRPOVÁ, 1998: *K aktualizaci a automatizaci v současné psané publicistice*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Janez SRŠEN, 1998: *Jezik naš vsakdanji*. 2. izdaja. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Barbie ZELIZER, 2004: *Taking Journalism Seriously News and the Academy*. London: Sage.

SUMMARY

The theory of journalism has still not answered the question as to what now belongs in journalistic domain: should we count only serious journalism (i.e., retain the traditional concept) or should we face reality and include also infotainment, the journalism of media scandals and sensationalism, and other marginal areas?

Stylistic research that currently relies primarily on newspaper material should also include the electronic media. Media texts remain of interest to linguistics in general particularly because they most accurately reflect developmental trends in language.